

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Николаєва Валентина Іванівна, д-р з держ.упр., професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Тезік Юлія Вікторівна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро

У статті розглянуто зарубіжний досвід соціальної профілактики агресивної поведінки підлітків як важливий напрям соціально-педагогічної діяльності, що набуває дедалі більшої актуальності в умовах зростання проявів підліткової агресії. Агресивна поведінка у підлітковому віці зумовлена специфікою вікових змін, пошуком ідентичності, емоційною нестабільністю, а також зовнішніми деструктивними факторами соціального середовища. Одним із найбільш ефективних механізмів попередження агресії є соціальна профілактика, що включає систему правових, психологічних, освітніх, медичних та соціальних заходів, спрямованих на зменшення або усунення факторів ризику.

Авторками узагальнено підходи до реалізації профілактичних програм у провідних країнах Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Польща) та США. Показано, що профілактичні стратегії здійснюються на кількох рівнях: індивідуальному, груповому, класному та інституційному. Значна увага приділяється комплексності профілактики, включаючи когнітивно-поведінкову терапію, соціальні тренінги, сімейну терапію, а також психодинамічні підходи. Ефективними виявилися програми, що поєднують кілька методів одночасно. Досвід Німеччини свідчить про чітку структуру заходів на трьох рівнях профілактики: первинному (запобігання деструктивним впливам), вторинному (виявлення груп ризику та робота з ними) та третинному (реабілітація й ресоціалізація правопорушників). Успішними практиками в США є програми «40 кроків до розвитку» та «Суд присяжних однолітків», що реалізуються з урахуванням індивідуальних потреб підлітків і передбачають залучення громади, родини, школи та спеціалістів соціальної сфери.

Особливу увагу приділено профілактиці агресії в освітньому середовищі, зокрема заходам протидії мобінгу в школі, які успішно реалізуються в Польщі та Великобританії. Визначено важливість інституційної підтримки та міждисциплінарного підходу, що забезпечує ефективну координацію між педагогами, соціальними працівниками, психологами та батьками. Зазначено, що системна профілактика має здійснюватися безперервно протягом навчального року, охоплюючи всі суб'єкти освітнього процесу.

Ключові слова: *підлітки, агресивна поведінка, соціальна профілактика, зарубіжний досвід.*

Nykolaseva V., Tezik Y. International experience of social prevention of aggressive behavior in adolescents

The article examines the international experience of social prevention of aggressive behavior in adolescents as an important area of socio-pedagogical activity, which is becoming increasingly relevant in the context of rising manifestations of youth aggression. Aggressive behavior during adolescence is conditioned by age-specific developmental changes, identity search, emotional instability, as well as external destructive factors within the social environment. One of the most effective mechanisms for preventing aggression is social prevention, which encompasses a system of legal, psychological, educational, medical, and social measures aimed at reducing or eliminating risk factors.

The article summarizes approaches to the implementation of preventive programs in leading European countries (Germany, France, the United Kingdom, Poland) and the United States. It is shown that prevention strategies are implemented on several levels: individual, group, class-based, and institutional. Emphasis is placed on the complexity of prevention, which includes cognitive-behavioral therapy, social training, family therapy, and psychodynamic approaches. Programs that combine multiple methods simultaneously have proven to be most effective. The German experience demonstrates a clear structure of measures across three levels of prevention: primary (preventing destructive influences), secondary (identifying at-risk groups and working with them), and tertiary (rehabilitation and resocialization of offenders). Successful practices in the U.S. include the "40 Steps to Development" program and the "Teen Court" initiative, both of which are implemented with consideration for adolescents' individual needs and involve community, family, school, and social service professionals.

Special attention is given to the prevention of aggression in educational settings, particularly to anti-bullying measures that are effectively applied in Poland and the UK. The article highlights the importance of institutional support and an interdisciplinary approach, which ensures effective coordination between educators, social workers, psychologists, and parents. It is noted that

systematic prevention should be conducted continuously throughout the academic year, covering all participants in the educational process.

Key words: *adolescents, aggressive behavior, social prevention, international experience.*

Постановка проблеми. Агресивна поведінка підлітків є глобальною проблемою, що впливає на якість освіти, психоемоційний стан учнів і загальну безпеку в навчальних закладах. Різні країни стикаються з цим викликом і розробляють власні підходи до його вирішення, орієнтуючись на соціально-культурні особливості, правові норми та освітню політику. Вивчення зарубіжного досвіду соціальної профілактики агресивної поведінки дозволяє виявити ефективні стратегії та механізми запобігання насильницьким проявам серед підлітків, що може бути корисним для адаптації в інших країнах, зокрема в українському контексті.

Зарубіжні підходи до профілактики агресії серед підлітків базуються на різних наукових і практичних моделях. При цьому міжнародний досвід свідчить, що успішна профілактика вимагає комплексного підходу, що поєднує освітні, психологічні та правові аспекти. Аналіз зарубіжного досвіду соціальної профілактики агресивної поведінки підлітків має велике значення для вдосконалення вітчизняних профілактичних стратегій. Використання перевірених методик і адаптація найкращих практик до національних реалій може сприяти підвищенню ефективності заходів із запобігання насильницьким проявам у навчальних закладах. Крім того, міжнародна співпраця у сфері освіти та соціальної роботи дозволяє обмінюватися результатами досліджень, що сприяє розробці інноваційних підходів до створення безпечного і комфортного середовища для підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження і публікації, присвячені проблемі профілактики агресивної поведінки підлітків, засвідчують зростання інтересу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до цієї тематики. Праці Т. Арама та І. Шимко [1] акцентують

увагу на соціально-педагогічних підходах до профілактики агресії в учнівському середовищі, визначаючи комплексний характер впливу на особистість через навчальні заклади. У дослідженні К. Сергеевої [6] розглянуто особливості роботи центрів соціально-психологічної реабілітації, які забезпечують підтримку підліткам із девіантною поведінкою. О. Безпалько [2] у своєму посібнику пропонує систематизовані теоретичні основи соціальної педагогіки, що слугують підґрунтям для розробки ефективних профілактичних заходів.

Значну увагу у сучасних дослідженнях приділено також вивченню міжнародного досвіду. І. Гайдамашко [3] та Т. Міхнюк [4] аналізують ефективні моделі профілактики агресивної поведінки в країнах Європи, зокрема в контексті шкільної та сімейної роботи. Корисним є й аналіз публікацій міжнародних організацій, таких як NICE [11] чи European Focal Point for Work with Perpetrators of Domestic Violence [9], які підкреслюють значення мультидисциплінарного підходу, раннього втручання та індивідуалізованих програм для агресивних підлітків.

Мета дослідження полягає в аналізі та узагальненні зарубіжного досвіду соціальної профілактики агресивної поведінки підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агресивність є психологічним феноменом, що проявляється у схильності особи до насильницьких дій у міжособистісних відносинах. Агресія може мати тимчасовий і ситуативний характер як психічний стан або процес, проте також може закріплюватися як стійка особистісна риса чи характеристика. Агресивна поведінка виступає реакцією на певні несприятливі обставини, що завдають психологічного або фізичного дискомфорту. Такі ситуації нерідко викликають фрустрацію, стрес і супроводжуються емоціями ненависті, гніву та ворожості.

У підлітковому віці спостерігається підвищення рівня агресивної поведінки, що пов'язано з особливостями вікових криз, зростанням

соціальної активності та пошуком власної ідентичності. Цей період часто супроводжується нестабільністю емоційного стану, підвищеною тривожністю та неадекватною реакцією на зовнішні подразники, що може провокувати конфлікти та агресивні протистояння в міжособистісних стосунках [1].

Важливу роль у попередженні агресивної поведінки у підлітків відіграє соціальна профілактика. Згідно з положеннями Державного стандарту соціальної послуги профілактики під послугою соціальної профілактики в Україні розуміють «комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру» [5]. Науковці розуміють соціальну профілактику дещо ширше. Українські науковці соціальну профілактику вважають напрямом соціально-педагогічної діяльності, яка охоплює систему соціальних, економічних, політичних, правових, медичних та психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження та нейтралізацію негативних явищ у суспільному середовищі [2, с. 102]. Е. Райс ще в 1962 р. вказувала, що профілактика в соціальній роботі визначається як діяльність, спрямована на запобігання або стримування розвитку конкретних соціальних проблем, а також на їх уповільнення чи контроль після появи перших симптомів [12, с. 267]. Це визначення відображає основні аспекти загального поняття профілактики, оскільки охоплює передбачення та запобігання розвитку проблем, а також протидію їхньому подальшому загостренню після появи перших ознак. Аналізуючи це визначення, слід звернути особливу увагу на поняття «передбачення», адже знання про можливий результат дозволяє спрямувати допомогу не лише на вирішення вже існуючих проблем або

стримування їхнього розвитку, а й на запобігання їх виникненню в конкретній ситуації.

Отже, у профілактиці важливо враховувати три основні напрями:

– як можна загалом запобігти, зменшити або усунути ситуації, що ускладнюють або унеможлиблюють соціальне функціонування людини;

– які додаткові знання та розуміння потрібні, щоб передбачити вплив певних життєвих подій на соціальне функціонування особистості чи груп ще до того, як вони проявляться у відповідних реакціях;

– які знання та навички необхідні для того, щоб протидіяти або нейтралізувати реакції людини, сім'ї чи групи на кризові ситуації, що можуть призвести до соціальної дезадаптації, або для обмеження їхнього негативного впливу.

У повній мірі ці напрями застосовні до соціальної профілактики агресивної поведінки підлітків. За даними окремих досліджень різноманітні програми корекції агресивної поведінки запроваджено в переважній більшості країн Європи (Австрія, Бельгія, Данія, Велика Британія, Іспанія, Ірландія, Ісландія, Литва, Люксембург, Німеччина, Норвегія, Кіпр, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Франція, Португалія, Словенія та Швеція та інші). При цьому у 45 % програм використовуються методи когнітивної терапії та соціальні тренінги; 17 % базуються на принципах системної сімейної терапії; 14 % – на психодинамічному підході; водночас у 28% програм поєднуються всі три підходи.

У профілактично-корекційних програмах практикується як індивідуальна, так і групова робота з підлітками, які проявляють агресивну поведінку. Тривалість таких програм варіюється: 40% групових програм тривають від 14 до 26 тижнів, 23% – менше ніж 14 тижнів, а 19% – до одного року. Більшість групових програм передбачає участь двох фасилітаторів. У 71 % випадків групи ведуть гендерно змішані команди, що складаються з чоловіка та жінки [9].

Для кращого розуміння сутності цих програм варто звернутися до досвіду окремих країн.

Дослідження соціально-педагогічної роботи з підлітками в Німеччині показує, що профілактичні заходи у цій сфері реалізуються на трьох рівнях: первинному, вторинному та третинному.

Первинна профілактика в Німеччині включає впровадження різних заходів, проєктів та наукових досліджень, спрямованих на усунення чинників, що дестабілізують соціальне середовище. У межах шкільної профілактики передбачено: тісну співпрацю соціального педагога з іншими фахівцями навчального закладу, організацію тренінгів і курсів із конфліктології для педагогів, проведення занять із правового виховання та розвитку соціальних навичок, використання профілактичних мобільних груп, реалізацію тематичних шкільних акцій, а також підвищення кваліфікації педагогів і батьків.

Вторинна профілактика спрямована на забезпечення правопорядку та громадської безпеки як у навчальних закладах, так і поза ними. Вона включає роботу з підлітками, які пропускають заняття або мають проблеми із законом, соціальний супровід вуличної молоді та неформальних угруповань, організацію спортивних і туристичних заходів, консультування сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Значної популярності набули методи педагогіки дозвілля й активного навчання, які включають подорожі, походи, альпінізм, водні сплави тощо, а також робота з молоддю у спеціалізованих центрах дозвілля [10, с. 81].

Третинна (спеціальна) профілактика передбачає кризові форми соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками, що реалізується через діяльність амбулаторних та стаціонарних соціально-педагогічних служб. У межах цієї профілактики застосовуються такі заходи, як короткотривалий арешт (від 1 до 3 місяців), примирення між злочинцем і жертвою, залучення до суспільно-корисних робіт,

ресоціалізація та сприяння працевлаштуванню осіб, що скоїли правопорушення [10, с. 82].

Окрім цього, у Німеччині діють альтернативні загальноосвітні заклади, серед яких одним із найвідоміших є проєкт «Місто як школа», заснований у 1972 році. Це державна експериментальна модель відкритого навчального закладу для підлітків, які здобувають освіту та проходять практику за індивідуальними програмами, працюючи у різних частинах міста. Основна мета такої школи – надати можливість молоді, що припинила навчання в традиційній системі освіти, компенсувати прогалини у знаннях. У закладі працюють як викладачі, що відповідають за навчальний процес, так і соціальні педагоги, які здійснюють превентивну соціально-педагогічну діяльність, встановлюють контакти з іншими організаціями та батьками. Використовуючи соціально-педагогічні методи, вони допомагають підліткам вирішувати особисті проблеми, такі як сімейні конфлікти чи фінансові труднощі.

Окремої уваги заслуговує загальнофедеральна програма «Проти агресії та насильства» (1991), що зосереджена на профілактичній роботі в навчальних закладах. Відповідно до програми, запобігання агресивній поведінці та насильству в школах мають здійснювати спеціально підготовлені фахівці: педагог-консультант, соціальний педагог та психолог. Первинну психологічну допомогу надає педагог-консультант, який працює безпосередньо в школі та доступний для всіх учасників навчального процесу. Водночас його компетенція обмежується лише консультуванням та проведенням бесід із конкретних питань; у випадках, що потребують діагностики чи корекції, він залучає соціального педагога або психолога. До навчальних закладів також запрошуються фахівці у сфері профілактики агресії, насильства та злочинності. Їхня діяльність охоплює проведення просвітницьких заходів, координацію профілактичних програм, взаємодію

зі службами соціальної, психологічної та медичної допомоги, а також організацію тренінгів і семінарів [7].

У Великобританії діє понад 200 програм для жертв агресорів. Однак безпосередньо для підлітків кількість таких програм значно менша. Зокрема в Англії соціальна педагогіка у роботі з девіантними підлітками розвивається у двох напрямках: соціальні педагоги можуть бути частиною персоналу навчального закладу або працювати у спеціалізованих службах соціального забезпечення освіти. Соціальні працівники таких служб закріплюються за певними школами, регулярно відвідують їх, співпрацюють із педагогічним колективом, допомагаючи визначити потреби учнів у разі виникнення проблем із поведінкою, навчанням чи відвідуваністю. Вони також беруть участь у розробці політики та стратегій подолання соціальних труднощів, сприяючи налагодженню зв'язків між сім'ями та школами [4, с. 81].

На національному рівні у Великобританії розробляються відповідні посібники керівників служб психічного здоров'я для молоді та інших закладів щодо зменшення ризику насильницької та агресивної поведінки, в якому багато уваги приділяється профілактиці насильницької та агресивної поведінки. Зокрема в посібнику визначені основні тригери виявлення агресивної поведінки у підлітків, а також когнітивні, мовні, комунікаційні чи культурні чинники, які можуть збільшити ризик насильницької та агресивної поведінки. Відповідно до посібника для роботи з агресивним підлітком розробляється план опіки та підтримки. Окрім цього розглядаються методи деескалації поведінки, навчання підлітків [11].

Соціальна політика Франції передбачає комплексну підтримку населення через надання психологічних консультацій, проведення профілактичних бесід, сприяння соціальній адаптації та реабілітації. У країні пріоритетними напрямками соціальної роботи є захист прав дітей, профілактика молодіжної злочинності, підтримка неповних та соціально

вразливих сімей, допомога людям із функціональними обмеженнями, літнім особам і безробітним. Значна увага приділяється роботі з дітьми та молоддю, що фінансується найбільш масштабно і залучає найбільшу кількість фахівців соціальної сфери. Французька система захисту прав дітей і молоді функціонує у трьох основних напрямках: медико-соціальний захист, адміністративний контроль і правовий супровід, кожен із яких активно підтримується спеціалістами соціальної роботи [4, с. 81; 3, с. 33].

У Польщі доволі сильною є програма профілактики агресії підлітків в школі. У навчальних закладах з 2012 р. активно проводяться різноманітні профілактичні заходи. При цьому програма профілактики охоплює реалізацію ширшого змісту навчання щодо протидії насильству в сім'ї та групі однолітків. Профілактика в польській школі – це багатогранне втручання, яке доповнює недоліки у вихованні та охоплює три основні напрями дії. Серед них можна виокремити: підтримку учня в подоланні труднощів, що загрожують його гармонійному розвитку та веденню здорового способу життя; обмеження та усунення ризикованих чинників, які перешкоджають належному розвитку та правильному стилю життя; а також ініціювання й зміцнення чинників, що захищають психологічний і фізичний добробут молодої людини. Одним із важливих напрямів профілактичної роботи є підтримка учнів у формуванні власної системи цінностей, зміцнення емоційних зв'язків у родині, сприяння розвитку комунікативних навичок і вмінню справлятися зі стресом. Запобігання агресії та насильству в школі також передбачає формування в учня почуття власної гідності, здатності виражати свої емоції та приймати відповідальні рішення [8].

Профілактика має здійснюватися систематично впродовж усього навчального року. Ці заходи спрямовані на всі суб'єкти шкільного життя: учнів, учителів та батьків. Насамперед варто звернути увагу на прямий мобінг, тобто явні, агресивні дії, спрямовані проти іншої особи. Однак не

можна ігнорувати й непрямі форми мобінгу, які проявляються через приниження, ізоляцію учня від колективу.

Реалізація профілактичної програми відбувається на трьох рівнях: шкільному, класному та індивідуальному. На рівні школи серед запобіжних заходів можна виокремити: проведення анкетування серед учнів з метою аналізу ситуації, посилений контроль за поведінкою під час чергувань учителів, загальношкільні батьківські збори та заняття, присвячені темі шкільного мобінгу. У межах класного середовища ефективними є інтеграційні заходи, які сприяють зміцненню стосунків між учнями, а також індивідуальні бесіди з батьками. Доцільною є також розробка класного регламенту, що регулює товариські стосунки та містить стратегії запобігання мобінгу.

На індивідуальному рівні профілактика передбачає бесіди як із жертвами, так і з агресорами, а також зустрічі з батьками учнів, яких торкнулася проблема мобінгу. До засобів індивідуальної допомоги можна віднести консультації у психолога, а у складних випадках – переведення дитини до іншого класу або навіть до іншої школи.

У професійній шкільній профілактиці, яку можна назвати системною, виділяють десять основних стандартів: обґрунтування необхідності профілактики; реактивний характер профілактичної діяльності; цільова аудиторія профілактики; рівні профілактичних заходів; стратегії профілактики; види інтервенції; сприятливе шкільне середовище; організація профілактики в школі; виконавці профілактичних заходів; оцінка ефективності профілактики [8].

У США запроваджено більше 2200 програм профілактики агресивної поведінки. Значна їх кількість акцентується саме на підлітках. В цілому на кожен штат припадає біля 40 таких програм. Причому переважна більшість їх фінансується з регіональних фондів та державного бюджету (75%) [6, с. 63]. Аналіз досвіду США засвідчив, що в усіх штатах функціонує

програма «Стоп насильству», спрямована на реалізацію профілактично-корекційних заходів для осіб, які вчинили насильство в сім'ї та мають агресивну поведінку. У разі виявлення факту домашнього насильства першочергово встановлюються його причини – зокрема, залежність від алкоголю чи наркотиків, психічні розлади, хронічна агресивність або дитячі психологічні травми. Лише після лікування таких станів особа може бути включена до профілактично-корекційної програми. Таким чином, участь у програмі передбачає обов'язкове попереднє діагностування причин агресії.

Безпосередньо у штаті Каліфорнія реалізується профілактична програма для підлітків із проявами агресивної поведінки та порушеннями закону під назвою «40 кроків до розвитку». Вона складається з двох основних блоків, спрямованих на зміцнення внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості. Блок, орієнтований на зовнішні ресурси, включає чотири ключові компоненти:

1. Підтримка – формування позитивних стосунків із родиною, залучення батьків до освітнього й соціального життя дитини, розмежування ролей дорослих і дітей;

2. Розширення можливостей – акцент на загальнолюдські цінності, позитивний вплив однолітків, формування почуття безпеки та мотивації до волонтерської діяльності;

3. Кордони та очікування – визначення меж поведінки в сім'ї, школі та позашкільному середовищі, засвоєння соціально прийнятних моделей поведінки, участь у програмах позитивного впливу однолітків, формування усвідомлених очікувань від власних змін;

4. Конструктивне дозвілля – мотивація підлітків до участі у творчих, молодіжних, релігійних ініціативах і продуктивному проведенні часу вдома [6, с. 65].

Однією з найефективніших профілактичних програм у США для підлітків з агресивною поведінкою та незначними правопорушеннями є «Суд присяжних однолітків» або «Підлітковий суд». Програма, започаткована в жовтні 2003 року в межах ініціативи із запобігання молодіжному насильству, є добровільною альтернативою ювенальній юстиції. Вона охоплює понад 1300 підліткових судів у 49 штатах США та окрузі Колумбія. Учасниками стають підлітки, які вперше порушили закон і були зафіксовані поліцією. Метою програми є заміна карального підходу на відновне правосуддя через участь однолітків у розгляді справ. Статистика демонструє ефективність: рецидиви зменшуються вдвічі, а в окрузі Шаста (Каліфорнія) повторні правопорушення фіксуються лише у 5% учасників [13]. Подібні програми діють і в інших штатах США. Доволі часто зустрічаються і гендерні програми – наприклад, розраховані на агресивних дівчат-підлітків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Агресивна поведінка підлітків є складним психологічним і соціальним явищем, що потребує комплексного підходу до профілактики. Аналіз зарубіжного досвіду соціальної профілактики агресивної поведінки підлітків засвідчує, що ефективні профілактично-корекційні програми, орієнтовані на роботу з підлітками-агресорами, активно реалізуються в США, країнах Європи та Великобританії. Вони охоплюють різні рівні впливу (індивідуальний, класний, шкільний), поєднують когнітивно-поведінкові, сімейні, психодинамічні підходи та спираються на принципи соціального супроводу, ранньої діагностики, інтеграції школи, родини й громади. Такий системний підхід сприяє зниженню рівня рецидивної агресії, розвитку соціальних навичок і ресоціалізації підлітків. Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні адаптації зарубіжних моделей до українського контексту, оцінці їхньої ефективності

та розробці національних програм з урахуванням культурних, соціальних та освітніх особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арама Т. М., Шимко І. М. Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки учнівської молоді. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2ca795f9-57e4-4bdc-90e0-80e7879bf5f8/content#page=12> (дата звернення 26.03.2025).
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Гайдамашко І. А. Зарубіжний досвід попередження агресивної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. №23. С. 32–34.
4. Міхнюк Т. А. Вітчизняний та зарубіжний досвід профілактики агресивної поведінки підлітків. *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2019 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 81–82.*
5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення 26.03.2025).
6. Сергеева К. В. Профілактика агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2016. 368 с.
7. Berücksichtigung ethnischer Aspekte bei der Polizeiarbeit. URL: www.eawarn.ru/pub/Pubs/InterEthnic/mvd.pdf (дата звернення 26.03.2025).

8. Cichosz W., Tyburska A. Profiaktyka agresji i przemocy w środowisku rodzinnym i szkolnym. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-e84e59db-44da-451b-b149-b3a9072809a7/c/93-110.pdf> (дата звернення 28.03.2025).
9. European Focal Point for Work with Perpetrators of Domestic Violence. URL: http://www.work-withperpetrators.eu/documents/countrysummaries/wwp_country_summaries_en_2008_vers_1_1.pdf?sprache=countrysummaries%2Fw wp_country_summaries_en_2008_vers_1_1.pdf&submit=download (дата звернення 28.03.2025).
10. Mansel J., Hurrelmann K. Aggressives und delinquentes Verhalten Jugendlicher im Zeitvergleich. *Keolner Zeitschrift feur Soziologie und Sozialpsychologie*, 1998. № 50. S. 78-109.
11. Reducing the risk of violent and aggressive behaviours. URL: <https://www.nice.org.uk/about/nice-communities/social-care/quick-guides/reducing-the-risk-violent-and-aggressive-behaviours> (дата звернення 26.03.2025).
12. Rice E. P. Concepts of prevention as applied to the practice of social work. *A.J.P.H.* 1962. VOL. 52. № 2. P. 266–275.
13. Youth violence prevention council of Shasta County. URL: <http://yvpc.org/programs/> (дата звернення 28.03.2025).

REFERENCES

1. Arama, T. M., Shymko, I. M. Sotsialno-pedahohichna profilaktyka ahresyvnoi povedinky uchnivskoi molodi [Socio-pedagogical prevention of aggressive behavior of schoolchildren]. Retrieved from: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2ca795f9-57e4-4bdc-90e0-80e7879bf5f8/content#page=12> [in Ukrainian].

2. Bezpalko, O. V. (2009). Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari [Social pedagogy: schemes, tables, comments: teaching aids] : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

3. Haidamashko, I. A. (2011). Zarubizhnyi dosvid poperedzhennia ahresyvnoi povedinky pidlitkiv [Foreign experience in preventing aggressive behavior of adolescents]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 23, 32-34 [in Ukrainian].

4. Mikhniuk, T. A. (2019). Vitshyzniani ta zarubizhnyi dosvid profilaktyky ahresyvnoi povedinky pidlitkiv [Domestic and foreign experience in the prevention of aggressive behavior of adolescents]. *Studentskyi naukovyi vymir sotsialno-pedahohichnykh problem sohodennia: zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Nizhyn, 14 travnia 2019 r.) / za zah. red. O. V. Lisovtsia. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 81-82 [in Ukrainian].

5. On approval of the State Standard of Social Prevention Services: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy №912 (2015, September10). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> [in Ukrainian].

6. Serheieva, K. V. (2016). Profilaktyka ahresyvnoi povedinky pidlitkiv u tsentrakh sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii [Prevention of aggressive behavior of adolescents in centers of social and psychological rehabilitation]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05. Kyiv [in Ukrainian].

7. Berücksichtigung ethnischer Aspekte bei der Polizeiarbeit. Retrieved from: www.eawarn.ru/pub/Pubs/InterEthnic/mvd.pdf [in German].

8. Cichosz W., Tyburska A. Profiaktyka agresji i przemocy w środowisku rodzinnym i szkolnym. Retrieved from: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/>

element/bwmeta1.element.desklight-e84e59db-44da-451b-b149-b3a9072809a7/c/93-110.pdf [in Polish].

9. European Focal Point for Work with Perpetrators of Domestic Violence. Retrieved from:

http://www.work-withperpetrators.eu/documents/countrysummaries/wwp_country_summaries_en_2008_vers_1_1.pdf?sprache=countrysummaries%2Fwwp_country_summaries_en_2008_vers_1_1.pdf&submit=download [in English].

10. Mansel, J., Hurrelmann, K. (1998). Aggressives und delinquentes Verhalten Jugendlicher im Zeitvergleich [Aggressive and delinquent behavior of adolescents over time]. *Keolner Zeitschrift feur Soziologie und Sozialpsychologie*, 50, 78-109. [in German].

11. Reducing the risk of violent and aggressive behaviours. Retrieved from: <https://www.nice.org.uk/about/nice-communities/social-care/quick-uides/reducing-the-risk-violent-and-aggressive-behaviours> [in English].

12. Rice, E. P. (1962). Concepts of prevention as applied to the practice of social work. *A.J.P.H.*, 52, 2, 266-275. [in English].

13. Youth violence prevention council of Shasta County. Retrieved from: <http://yvpc.org/programs/> [in English].

Стаття надійшла до редакції / Received 29.04.2025

Прийнята до друку / Accepted 09.05.2025